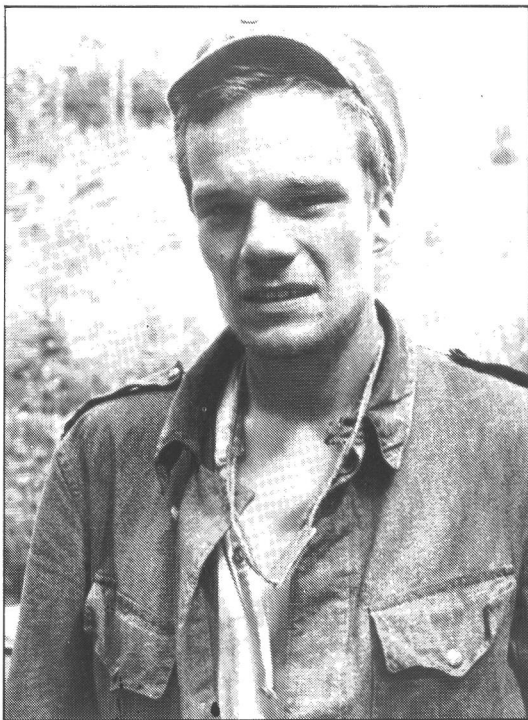

Kimmo Jokinen ja Maaria Linko

TUNTEMATTOMAN UUDET MERKITYKSET

Rauni Mollbergin ohjaama elokuva *Tunte-
maton sotilas* sai ensi-iltansa Suomen itsenäi-
syyspäivänä 1985. Elokuva herätti tiedotus-
välineissä vilkasta keskustelua ja sen on näh-
nyt yli puoli miljoonaa suomalaista. **Väinö
Linnan** samanniminen romaani ilmestyi
vuonna 1954 ja **Edvin Laineen** ohjaama en-
simmäinen elokuvaversio aiheesta valmistui
vuotta myöhemmin. Koko ilmestymisensä
jälkeisen ajan tämä kertomus suomalaisista
sotilaista toisessa maailmansodassa on ollut
yksi tärkeä osa suomalaista kulttuuria.

Väinö Linnan *Tuntemattomassa* sotilaassa käytiin läpi keksinen vaihe Suomen historiassa, toinen maailmansota ja taisteleminen Neuvostoliittoa vastaan. Romaani käsitteli uudella tavalla hävityä sotaa ja auttoi suomalaisia ymmärtämään, mistä sodassa oli kysymys. Linna vapautti kansan sotasyllisyydestä osoittamalla, että tavalliset suomalaiset ja tavalliset sotilaat eivät olleet tapahtumista vastuussa. Linnan ansiona on pidetty myös sitä, että hän kuvasi sotaa realistisesti ja havainnoi osuvasti rivimiesten tunteja taisteluissa. Teosta onkin aiheellisesti pidetty eräänlaisena terapeutina ja suomalaisten kansallista identiteettiä muovanneena hävityn sodan dokumenttina.

Sotaa käsitteleviä elokuvia on viime aikoina ilmestynyt paljon, mikä tekee Mollbergin elokuvastakin hyvin ajankohtaisen. Myös sotaelokuvien merkityksestä on keskusteltu vilkkaasti. Toisaalta sodasta on tehty viihdettä, ja sellaisia elokuvia kuten *Rambo* ja *Top Gun* on pidetty jopa militaristisina. Samaan aikaan on kuitenkin ilmestynyt elokuvia, joissa yritetään tarkastella sotaa realistisesti, analysoida sodan eri mekanismeja ja osoittaa sodan järjettömyys. Tällainen elokuva on esimerkiksi **Oliver Stonen** *Platoon*, missä kuvataan realistisesti ja sotaa ihannoimatta amerikkalaisten kokemuksia Vietnamsissa. Ehkä *Platoon* merkitsee tällä hetkellä amerikkalaisille samaa mitä *Tunte-
maton sotilas* on merkinnyt suomalaisille.

Rauni Mollbergin versio tästä kolmen vuosikymmenen vanhasta kertomuksesta antaa hyvän mahdollisuuden tarkastella sen merkitystä nimenomaan nyky-Suomessa. Asian selvittämiseksi haastattelimme ensi-illan aikoihin 86 elokuvan juuri katsomassa käynyttä suomalaista. Lähtökohtanamme oli oletus, ettei elokuvaa kuten ei mitään muutakaan taideteosta ole mahdollista analysoida tyhjentävästi keskittymällä pelkästään teokseen itseensä. Osa teoksen merkityksestä syntyy vasta vastaanottoprosessissa, ja siksi on tärkeää perehtyä myös yleisön vastaanottokokemuksiin.

SANKARIT
VAIHTUVAT

Koska suomalainen yhteiskunta ja kulttuuri ovat oleellisesti muuttuneet viimeisten kolmenkymmenen vuoden aikana, ei *Tuntematon sotilaan* merkitys nykyään voi olla samanlainen kuin 50-luvulla. Erittäin hyvän esimerkin teoksen aseman muutoksesta tarjoaa katsojien suhtautuminen kertomuksen henkilöihin, suomalaisiin sotilaisiin.

Jo Väinö Linnan romaanin ja Edvin Laineen elokuvan henkilöihin kiinnitettiin paljon huomiota. Ihmisiä kiinnostivat uudenlainen kuva suomalaisesta sotilaasta, joka kiroili, purnasi esimiehilleen ja soti vastoin tahtoaan, mutta joka kuitenkin täytti velvollisuutensa ja osallistui uhrautuvasi taisteluihin. Eräänlaiseksi *Tuntemattoman sotilaan* henkilöitymäksi nousi tuolloin alikersantti Antti Rokka.

Rokka olisi halunnut jäädä perheensä luokse Karjalaan maata viljelemään, mutta joutui vastoin tahtoaan lähtemään sotaan. Mutta vaikka Rokka olikin joukon kovimpia purnaajia ja usein riidoissa esimiestensä kanssa, hän oli myös erino-

mainen sotilas, ehkä koko ryhmän paras taistelija. Monien suomalaisten mieleen on jäänyt kohta, jossa Rokka yksin tappaa konekiväärituloella viholliskomppanian. Mutta 1980-luvulla katsojat eivät enää ole yksinomaan kiinnostuneita tällaisesta toiminnan miehestä, taistelijasta ja purnaajasta.

Rokan rinnalle nousevat vänrikki Koskela sekä alikersantti Hietanen. Koskelasta pidettiin, koska hän on autoritaarista johtamistapaa karttava esimies. Hän pyrkii kommunikoidaan miestensä kanssa ja ymmärtää alaisiaan ja korostaa käskyjen sijaan yhteisymmärrystä. Hietanen puolestaan on valoisa, vaatimaton, huumorintajuinen ja jopa hieman kömpelökin nuori mies, joka suhtautuu kavereihinsa reilusti ja auttavaisesti. Eikä katsojien suosikkien enää tarvitse jäädä henkiin kuten Rokka, vaan sekä Koskela että Hietanen kaa-
tuvat loppupuolella.

Katsojien suhtautuminen elokuvan henkilöihin kertoo jotain oleellista suomalaisesta kulttuurista ja yhteiskunnasta. Suomi ei ole enää talonpoikainen ja ruumillista työtä arvostava yhteiskunta, vaan urbanisoitunut ja teollistunut hyvinvointivaltio. Tällaisessa tilanteessa Rokan kaltaisten fyysisyyttä ja toimintaa korostavien hahmojen rinnalle kaivataan toisenlaisia sankareita. Tärkeää ei ole purnaaminen, esimiesten vastustaminen ja jääräpäisyys, vaan yhteistyökyky, halu kommunikoida ja taito suhtautua asiallisesti alaisiin. Koskela vastanneekin tämän päivän suomalaisten näkemystä hyvästä johtamisesta, Hietanen taas edustaa reilua ja yhteistyökykyistä työkaveria.

ONGELMALLINEN SODANVASTAISUUS

Toinen hyvin tärkeä Mollbergin *Tuntemattoman* vastaanotossa esille noussut asia oli elokuvan realismi ja sodanvastaisuus. Katselijat korostivat, että nykyisen kiihkoisänmaallisten ja viihteellisten sotaelokuvien tulvan rinnalla tarvitaan välttämättä realistista ja sotaa vastustavaa kuvausta sodasta. Sotaelokuvan tehtävä on edistää rauhaa eikä sodan ihannoitua. Mollbergin uusi versio vanhasta kertomuksesta koettiin aiheelliseksi senkin takia, että etenkin nuorten on saatava asiallista tietoa kansakunnan lähihistoriasta, jotta he ymmärtäisivät kuinka kova työ aikoinaan Suomen rakentamiseksi on täytynyt tehdä. Samalla nuoret oppivat, ettei sota ollut mitään seikkailua vaan hyvin raskas kokemus.

Mutta elokuvan sodanvastaisuus osoittautui paitsi tärkeäksi myös erittäin ongelmalliseksi kysymykseksi. Mollbergin pyrkimys tehdä sotaa vastustava elokuva saatettiin jopa leimata vahingolliseksi Suomen turvallisuuspolitiikalle. Ja vaikka selvä enemmistö arvelikin elokuvan nimenomaan

edistävän pasifismia, joukkoon mahtui sellaisiakin katselijoita, joiden mielestä elokuva opetti ihmisiä arvostamaan aseellista maanpuolustusta ja siten jopa edisti maanpuolustushenkeä.

Hyvin hämmentävän esimerkin sodanvastaisen elokuvan sanoman hämartyisestä tarjoaa *Platoonin* näytäntö Jyväskylässä. Elokuvan keskivaiheilla amerikkalaiset sotilaat saapuvat yön taisteluiden jälkeen vietnamilaiseen kylään. Yksi hyvin hermostunut amerikkalainen nuori sotilas lyö kiväärinperällä vietnamilaisen miehen hengiltä ja ihastelee ruumiin aivojen valumista majan lattialle. Osa yleisöstä istui aivan hiljaa kohtauksen ajan, mutta jotkut puhkesivat hohottavaan nauruun!

Saksalainen kulttuuriteollisuutta analysoinut **Theodor W. Adorno** on arvellut, ettei tavaraksi muuttunut kulttuuri enää kykene tyydyttämään aitoja tarpeita vaan nostaa esiin erilaisia valheellisia reaktioita. Voidaan ajatella, että väkivalta sotaelokuvissa ei välttämättä edistäkään jokaisen katelijan kohdalla väkivallan vastustamista, vaan johtaa jopa erilaisiin pakoreaktioihin, jotka purkautuvat iloisena nauruna.

Myös *Tuntemattoman sotilas* osoitti, kuinka vaikeaa nykyään on tehdä sodanvastainen elokuva, vaikka ohjaajan pyrkimys olisi kuinka vakava. Katsoja saattaa tiedostamattaan samaistua tarinan sankareihin, kokea ehkä jonkinlaista kansallista ylemmyyttä vihollista kohtaan ja antaa taiteutekselle jopa sellaisiakin merkityksiä, joita taiteilija itse ei missään tapauksessa ole halunnut teokseensa liittää.